

УДК 378.147

Шевчук Т. Є., старший викладач (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

В статті проаналізовано теоретичні підходи українських науковців до проблеми формування громадянської компетентності у студентів технічних університетів. Уточнено сутність понять «компетентність» «компетенція», «громадянськість», «громадянська компетенція». Проаналізувавши наукову педагогічну літературу українських авторів можна зробити висновок про різні підходи до тлумачення сутності громадянської компетентності.

Ключові слова: компетентність, компетенція, громадянськість, громадянська освіта, громадянська компетентність.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. У ХХІ столітті прослідковуємо посилення уваги до покращення якості освіти, що логічно породжує запитання щодо результатів освіти. У світовій педагогіці сформульовано перелік певних компетентностей, що дозволяють людині реалізуватися у професійній діяльності. Сьогодні компетентнісний підхід є ключовим у процесі модернізації вищої освіти України, саме тому висвітлення його основних положень, в задекларованому дослідженні громадянської компетентності, є актуальною потребою часу.

Мета і завдання дослідження. Здійснити теоретичний аналіз проблеми формування громадянської компетентності в українській педагогічній думці та з'ясувати сутність понять компетентність, компетенція, громадянськість, громадянська

компетентність.

Виклад основного матеріалу. Головна ідея компетентнісного підходу полягала в тому, що не потрібно обмежуватися тільки сумою знань і умінь, здобутих у системі формального навчання, сюди необхідно включити і ті знання, які здобуваються поза цією системою: в сім'ї, серед товаришів, займаючись самоосвітою, в різних організаціях та ін.

У наш час проблеми, пов'язані з компетентнісно орієнтованою освітою, вивчають відомі міжнародні організації: ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Рада Європи, Організація європейського співробітництва та розвитку, Міжнародний департамент стандартів тощо. Зокрема у матеріалах ЮНЕСКО визначено перелік компетенцій, які є бажаним результатом освіти. У 1996 р. Рада Європи ввела поняття «ключові компетентності», які повинні сприяти збереженню демократичного суспільства, мультикультурного середовища, відповідати новим вимогам ринку праці та економічним перетворенням.

В Україні ідеї компетентнісного підходу ґрунтовно розробляють Н. Бібік [4], О. Овчарук [15], О. Пометун [20], В. Петрук [18], О. Березюк [2] та ін.

В сучасній педагогічній науці в Україні розрізняють терміни «компетентність» та «компетенція». Тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття «компетентний» як позначення того, хто володіє компетенцією; як власне володіння знаннями, що дозволяють судити про що-небудь. Зміст поняття «компетентний» висвітлюється в таких аспектах: той, який має достатні знання в якій-небудь галузі; той, який з чим-небудь добре обізнаний і тямущий; той, який ґрунтується на знанні; той, який кваліфікований; той, який має певні повноваження; той, який повноправний, повновладний [15, С. 126].

У свою чергу поняття «компетенція» (від лат. *competencia* – коло питань, з якими людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом) тлумачний словник української мови трактує як, по-перше, коло питань, в яких хто-небудь добре поінформований; по-друге, як коло чіх-небудь повноважень, прав. Отже в освіті компетенцію визначають як інтегрований результат опанування змістом освіти, що виражається в готовності людини

використовувати засвоєні знання, уміння, навички, а також способи діяльності у конкретних життєвих ситуаціях для розв'язання практичних і теоретичних завдань.

Поняття «компетенції» можна розглядати як вужче за поняття компетентність. У свою чергу, компетентність більшість дослідників цієї сфери розглядають як оцінну категорію, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження [7, С. 47].

Аналіз понять дозволяє виділити декілька підходів, що їх використовують вчені при визначенні сутності компетентності. Автори О. Пометун, О. Овчарук та інші наголошують на знаннях й уміннях, що дозволяють продуктивно вирішувати поставлені завдання. При цьому до компетентності зараховують знання, уміння, досвід, теоретико-прикладну підготовленість до використання знань і ін.

О. Овчарук вважає, що компетентність людини можна розглядати як спеціальним шляхом структурований набір знань, умінь, навичок і ставлень, що дають їй змогу ефективно виконувати діяльність або певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або того чи іншого виду діяльності [15, С. 138].

О. Пометун стверджує, що компетентність – це складна інтегрована характеристика особистості, насамперед набір знань, умінь, навичок, ставлень, що дають змогу ефективно провадити діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягати певних стандартів у професії чи якій би то не було діяльності [20, С. 10].

В. Болотов, І. Зимня, Н. Мойсеюк, В. Серіков та інші розглядають компетентність як особистісну властивість, пов'язуючи її з високим рівнем розуміння проблеми в певній сфері, досвідченість при виконанні складних дій, ефективність суджень й оцінок [5,7, С. 112].

Головною особливістю компетентності як педагогічного явища, на думку Н. Михайліченко, є те, що компетентність – це не специфічні предметні вміння та навички, абстрактні загальнопредметні чи логічні операції, а конкретні життєві

вміння та навички, необхідні людині будь-якої професії, будь-якого віку [14, С. 19]. Дослідник зазначає, що терміном «компетентність» позначають володіння людиною відповідною компетенцією [14, С. 19]. При цьому, якщо компетенція є наперед заданою нормою освітньої підготовки, то компетентність – це якість особистості, яка необхідна для продуктивної діяльності в певній сфері.

А. Хуторський розглядає компетентність як володіння людиною відповідною компетенцією, що містить також її особистісне ставлення до неї та до предмета діяльності. Вчений вважає, що компетентність – це сукупність особистісних якостей людини (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), що обумовлені досвідом її діяльності у певній соціально та особистісно-значимій сфері. А. Хуторський виділяє сім видів компетенцій: ціннісно-сміслову, загальнокультурну, навчально-пізнавальну, інформаційну, комунікативну, соціально-трудова та особистісну. Громадянську компетентність вчений зараховує до соціально-трудова ключової компетенції. Він зазначає, що йдеться про володіння знаннями і досвідом у сфері суспільно-громадської діяльності [25].

На важливу особливість компетентності вказують В. Болотов та В. Серіков. Вони вважають, що компетентність є результатом навчання, але вона не прямо впливає з нього, а є наслідком саморозвитку індивіда, узагальнення ним особистісного й діяльнісного досвіду [5, С. 12].

Ще одна група дослідників Н. Бібік, Т. Маслова та ін. [4; 25] визначають компетентність не тільки як здатність людини застосувати знання та уміння в конкретній ситуації, але і як готовність до діяльності.

Отже, компетенція більше стосується кола повноважень людини й визначає сфери, у яких людина повинна бути компетентною, у той час як компетентність завжди пов'язана з певними якостями людини, а також передбачає мінімальний досвід застосування компетенцій. Компетентність можна трактувати як особистісну характеристику, можливість людини реалізовувати задане коло повноважень.

Сьогодні науковцями розроблено безліч класифікацій компетентностей і компетенцій. На симпозіумі «Ключові компетенції для Європи», проведеному Радою Європи в 1996 році в Берні, було виділено компетенції, якими повинні володіти всі випускники освітніх установ. Це: політичні й соціальні компетенції; компетенції, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві; компетенції, що стосуються володіння усним і писемним спілкуванням кількома мовами; компетенції, пов'язані з життям в інформаційному суспільстві; компетенції, що виявляють здатність вчитися протягом всього життя як основу безперервного навчання в контексті професійної підготовки [9].

Українські вчені склали такий перелік ключових компетентностей: компетентність у сфері економічної діяльності, правова компетентність, політична компетентність, компетентність у сфері комунікативної діяльності, організаційна компетентність, технологічна компетентність, екологічна компетентність, компетентність у сфері повсякденного життя. Відповідно до цієї класифікації, громадянська компетентність охоплює правову (правова культура, дотримання законів, визнання рівності всіх людей, повага до свободи, відкритість) та політичну компетентності (активність і мобільність, громадянська активність, повага до рішення більшості, піклування про справи громадян) [7, С. 64].

Як видно, в усіх варіантах класифікацій виділено компетентність у сфері суспільно-громадянської діяльності. Це пов'язано з вимогою часу – створення громадянського суспільства, яке не можливе без відповідальної й компетентної у громадянському аспекті особистості. Формування громадянської компетентності, як зазначає Ю. Підлісна, відбувається паралельно з демократизацією громадського життя й становленням інститутів громадянського суспільства, посиленням їхнього впливу на особистість та її професійні інтереси [7, С. 138].

Сучасна педагогічна наука звернула увагу на формування почуття національної гордості, пошуку спільної ідентичності, важливість формування громадянської позиції особистості у

контексті завдань правового, морального та патріотичного виховання. В педагогіці розгляд проблем громадянськості відбувається на засадах української національної ідеї. Формування громадянських цінностей сучасного українського суспільства вивчають П. Кононенко, В. Кремень, В. Ткаченко та ін. Теоретико-методологічні засади формування громадянських цінностей в історико-педагогічному ракурсі досліджують Б. Ступарик, О. Сухомлинська та ін. [24]. Формування громадянськості засобами народознавства є предметом уваги Н. Косаревої, Б. Чижевського, М. Ярмаченка та ін. [21; 23]. Роль національних пріоритетів у формуванні громадянських цінностей вивчають О. Вишневський, А. Гаязов, І. Мартинюк, І. Огородник, В. Оржехівський та ін. [17]. Окремі аспекти правового та громадянського виховання особистості в період державотворення досліджують І. Бех, І. Бородін та ін. [3; 7].

Процес формування громадянських цінностей як особистісної якості вивчають Г. Балл, І. Бех, Ю. Завалевський та ін. [3; 7].

Характеризуючи результати громадянської освіти та виховання науковці вважають, що доцільно використовувати системно-інтегровану якість особистості – громадянськість. Вони вказують на важливість у навчанні та вихованні молодого покоління національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій, усвідомлення себе як суб'єкта державотворчого процесу.

Важливе значення мають роботи щодо визначення шляхів і засобів громадянського виховання Н. Макогончук, О. Пометун та ін. [13; 20], формування громадянських якостей у молоді В. Поплужний, А. Сігова, Т. Смагіна та ін. [21; 22; 23] та ін.), громадянської свідомості та позиції О. Кафарська, О. Красовська, В. Плахтеєва, А. Сігова [8; 12; 19; 22] та ін. Формування громадянськості при вивченні суспільствознавчих дисциплін та історико-краєзнавчої діяльності досліджують О. Кошолоп [11], Ю. Олексін [16], О. Пометун [20] та ін. О. Кошолоп розглядає особливості громадянського виховання старшокласників у процесі історико-краєзнавчої діяльності [11], Ю. Олексін – питання навчання вітчизняній історії як засобу формування рис громадянськості старшокласників [16].

Питанням формування громадянської компетентності присвячені роботи Н. Макогончук [13], М. Михайліченко [14] та ін.

Для розкриття поняття громадянської компетентності важливе значення має аналіз поняття громадянськості у політології, соціології та психології. Ці питання сьогодні досліджують політологи Л. Герасіна, В. Штанько, Н. Чорна, Т. Авксентьева, В. Журавський, Л. Тихонова, М. Панов та ін. [7; 9]. У вузькому юридичному значенні поняття «громадянин» тісно пов'язане з поняттям «громадянство» й означає приналежність людини до певної держави. У політологічному енциклопедичному словнику це поняття пояснюється таким чином: «Громадянин – це соціальний тип особистості, який характеризується низкою суспільно значимих якостей, зокрема, такими як правослухняність, вміння поєднувати власні та суспільні (державні) інтереси, почуття обов'язку щодо батьківщини (патріотизм)».

У соціології проблеми формування громадянина вивчають І. Бекешкіна, В. Вугрич, М. Головатий, Є. Головаха, О. Ковалеров, В. Небоженко, П. Уайт, К. Шварцман, В. Ядов та ін. Етичні аспекти громадянської культури в Україні досліджують А. Гусейнов, О. Забужко, А. Кудін, М. Попович та ін. Соціологи зосереджують увагу на тому, що характерною ознакою громадянина є його статус повноправного члена суспільства, володіння сукупністю громадянських прав (право власності, участі в управлінні державними і суспільними справами тощо). Соціальна психологія визначає громадянськість як якість, що виражається у готовності та здатності особистості свідомо приймати на себе обов'язки і відповідально, добровільно дотримуватись законів і вимог держави [17, С. 4].

У психологічному аспекті формування рис громадянськості особистості передбачає розвиток у неї специфічних громадянських потреб, мотивів, стійких інтересів, установок, спрямованості та емоційно-ціннісних орієнтацій і ставлень.

У соціально-психологічному аспекті громадянськість – це позиція людини щодо своєї держави та народу. Ця позиція проявляється у громадянському самовизначенні особистості.

Йдеться насамперед про відчуття єдності із своєю державою та суспільством, любов до Вітчизни, готовність долати життєві труднощі, відчуття соціальної і національної повноцінності [13, С. 26]. У загально-гуманітарному значенні громадянин – це людина, що володіє певними ціннісними орієнтаціями, активною моральною позицією, готова служити суспільству.

В українському педагогічному словнику громадянськість пояснюється як усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства, а також почуття відповідальності за них. Автори словника трактують громадянськість як інтегративну якість особистості, що дає можливість людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною.

Учений І. Бех, даючи всебічну характеристику громадянину як патріоту своєї держави, серед найважливіших громадянських якостей називає такі: громадянська свідомість, почуття громадянської гідності, почуття громадянської відповідальності та обов'язку, громадянська мужність, прихильність до державних інтересів, готовність захищати Батьківщину, правосвідомість, громадянська активність, повага до національних традицій, державний оптимізм [3, С. 145].

Дослідники П. Ігнатенко, Н. Косарева, В. Поплужний і Л. Крицька, характеризуючи громадянськість, виділяють такі якості: патріотизм, орієнтація на гуманістичну ідеологію, політична, правова і моральна культура, гідність, соціальна справедливість і відповідальність, готовність до праці, до соціального і професійного самовизначення, культура міжнаціональних відносин [10, 11, 21].

На думку О. Кошолapa, як цілісне особистісне утворення громадянськість складається з громадянських якостей. Основою її, зазначає вчений, є громадянська самовідданість, почуття національної гідності, громадянського обов'язку й відповідальності, громадянська мужність, прихильність до загальнолюдських цінностей [11, С. 85].

Отже, можна стверджувати, що, характеризуючи сферу громадянського, науковці визначають громадянськість як складне поняття, складовими якого є багато компонентів.

Аналіз наукової літератури свідчить, що в сучасній науці є різні підходи до розкриття сутності «громадянськості». Громадянськість можна розглядати і як особистісну, і як суспільну якість. Вчені-педагоги громадянськість трактують як комплекс якостей особистості, що визначають її соціальну спрямованість, готовність до досягнення соціально значущої та індивідуально необхідної мети з дотриманням при цьому ustalених морально-правових норм.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити такі **ВИСНОВКИ:**

1. Професійна підготовка студентів майбутніх фахівців механічної інженерії є неможливою сьогодні без урахування основних положень компетентнісного підходу та такої його складової як громадянська компетентність.

2. На основі теоретичного аналізу проблеми формування громадянської компетентності у працях українських науковців уточнено тлумачення понять «компетентність», «компетенція», «громадянськість», «громадянська компетентність». Подальших досліджень потребує робота з дослідження змісту, форм, методів, педагогічних умов формування громадянської компетентності.

1. Березюк О. Розвивальний аспект формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв / О. Березюк, В. Кара, В. Савченко // Вища школа. – 2010. – № 1. – с. 53–59. 2. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2 кн. Кн. 1. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с. 3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – С. 47–53. 4. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8–14. 5. Громадянська освіта : теорія і методика навчання: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Т. Асламова, Т. Бакка,

В. Бортніков [та ін.]. – Київ: Проект ЄС «Громадянська освіта – Україна», 2008. – 174 с. **6.** Кафарська О. Б. Педагогічні засади формування громадянської позиції студентської молоді (1991 – 2005 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Б. Кафарська ; Прикарп. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с. **7.** Ключевые компетенции для обучения в течении всей жизни : рек. Парламента и Совета Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : // www.adukatar.net/wiki/index.php?strukturid=221](http://www.adukatar.net/wiki/index.php?strukturid=221).

8. Корінна Л. В. Формування громадянських цінностей старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Л. В. Корінна ; Ін-т проблем виховання акад. пед. наук України. – К., 2005. – 20 с. **9.** Кошолоп О. Ф. Громадянське виховання старшокласників у процесі історико-краєзнавчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / О. Ф. Кошолоп. – Вінниця, 2005. – 190 с. **10.** Красовська О. О. Виховання громадянської самосвідомості старшокласників засобами символіки народного мистецтва України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / О. О. Красовська ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 19 с. **11.** Макогончук Н. В. Формування громадянської компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу: автореф. дис. ...канд.пед.наук: 13.00.04 / Н. В. Макогончук. – Хмельницький, 2013. – 36 с. **12.** Михайліченко М. В. Формування громадянської компетентності майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. В. Михайліченко. – Кіровоград, 2007. – 24 с. **13.** Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с. **14.** Олексін Ю. П. Навчання вітчизняній історії як засіб формування рис громадянськості старшокласників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання історії» / Ю. П. Олексін ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2006. – 20 с. **15.** Оржехівський В. Громадянська освіта формує громадянина / В. Оржехівський // Відродження. – 1998. – № 2. – С. 2–4. **16.** Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей: автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04 / В. А. Петрук; Нац.пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 36 с. **17.** Плахтеева В. І. Формування громадянської свідомості майбутніх учителів

у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. І. Плахтєєва ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2008. – 21 с. **18.** Пометун О. І. Формування громадянської компетентності старшокласників у процесі навчання історії / О. І. Пометун, Н. М. Гулян // Історія в школах України. – 2008. – № 4. – С. 3–10. **19.** Поплужний В. Л. Громадянськість і вікові аспекти її розвитку / В. Л. Поплужний // Рідна школа. – 1994. – № 11. – С. 32–33. **20.** Сігова А. Г. Педагогічні умови формування громадянської позиції студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / А. Г. Сігова. – Кіровоград, Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля, 2007. – 24 с. **21.** Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни)» / Т. М. Смагіна ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2007. – 16 с. **22.** Сухомлинська О. В. Ідеї громадянськості й школа в Україні / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 20–25. **23.** Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] / Хуторской А. В. // Эйдос : [интернет журн.]. – 2002. – 24 апр. – Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.

Shevchuk T. E., Senior Lecturer (National University of Water Management and Nature Resources Use, Rivne)

THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF CIVIC COMPETENCE OF STUDENTS OF TECHNICAL UNIVERSITIES IN THE DOMESTIC PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE

The article analyzes theoretical approaches to the problem of Ukrainian scientific development of civic competence of technical university' students. The essence of the concepts of «competence», «citizenship», «civic competence» is refined. After analyzing scientific pedagogical literature of Ukrainian authors we can conclude the different approaches to the interpretation of the essence of civic competence.

Keywords: competence, competence, citizenship, civic education, civic competence.